

ETNOBOTANIČNO IZROČILO V SLOVENSKIH LJUDSKIH
LJUBEZENSKIH PESMIH

Živa FIŠER PEČNIKAR

Univerza na Primorskem, Fakulteta za matematiko, naravoslovje in informacijske tehnologije, Glagoljaška 8, 6000 Koper, Slovenija
e-mail: ziva.fiser@upr.si

IZVLEČEK

Odnos med človekom in rastlinami lahko raziskujemo na različne načine, med drugim ga lahko zaznamo tudi skozi proučevanje ustnega in pisnega izročila naših prednikov, na primer pripovedi ali ljudskih pesmi. V okviru raziskave smo želeli izvedeti, kako pogosto so v slovenskih ljubezenskih ljudskih pesmih zastopane rastlinske vrste, katere vrste se pojavljajo in kakšna je njihova vloga ter njihov simbolni pomen. V ta namen smo analizirali 3722 slovenskih ljudskih pesmi, zapisanih do začetka 20. stoletja. Analiza je pokazala, da so rastline omenjene v 410 pesmih, skupno pa smo v pesmih zabeležili 63 različnih rastlinskih taksonov. Najpogostejše so omenjeni rožmarin, nagelj, jablana oz. jabolko in pšenica, sledijo jim nemški rožmarin, javor, lilija, trta, vrtnica, lipa in druge. Večina omemb rastlin v ljudskih ljubezenskih pesmih je povezanih z izkazovanjem ljubezni, z lepoto ter z žalostjo ali smrtjo.

Ključne besede: etnomuzikologija, ljudske pesmi, simbolika rastlin, uporabne rastline

TRADIZIONE ETNOBOTANICA NEI CANTI POPOLARI D'AMORE SLOVENI

SINTESI

Il rapporto tra l'uomo e il mondo delle piante può essere percepito in molti modi diversi. Uno di questi vi è anche lo studio delle tradizioni popolari (orali e scritte) dei nostri antenati. In questa ricerca abbiamo cercato di scoprire quanto spesso le specie vegetali si presentano nei canti popolari d'amore sloveni, quali sono le specie vegetali rappresentate e qual'è il loro ruolo e significato simbolico. Abbiamo analizzato 3722 canti popolari sloveni scritti fino agli inizi del XX secolo. In totale, abbiamo registrato 61 taxa vegetali diversi che appaiono in 410 canzoni. I più comunemente menzionati sono il rosmarino, il garofano, il melo (o il suo frutto) e il grano, seguiti dalla santolina, acero, giglio, vite, rosa, tiglio e altri. La maggior parte delle citazioni di piante nei canti popolari sloveni d'amore sono associate alla manifestazione di amore, bellezza, tristezza o morte.

Parole chiave: etnomusicologia, canti popolari, simbolismo vegetale, piante utili

UVOD

Etnobotanika je veda, ki se ukvarja s proučevanjem odnosa med človekom in rastlinami (Cardaño & Herrero, 2014). Tradicionalno gledano gre za študij uporabe rastlin v različnih prvobitnih kulturah ali etničnih skupnostih. Gre za multidisciplinarno vedo, ki združuje znanje antropologije, sociologije, botanike, ekonomske botanike in medicine (Hurrell & de Albuquerque, 2012) in vključuje proučevanje uporabnih divjerastočih in kmetijskih rastlin, tradicionalnih zdravilnih pripravkov, uporabo rastlin v obredne namene in številne druge teme. Etnobotanika pa obravnava tudi kompleksnejša vprašanja, kot so kulturne posledice izumrtja določenih rastlinskih vrst ali vpliv domestikacije rastlinskih vrst na razvoj določene kulture. Skozi stoletja ali celo tisočletja so različne kulture preizkušale uporabo rastlin za hrano, pridobivanje zdravilnih učinkovin in vlaknin, za izdelavo orodij, domovanj in drugih konstrukcij, pa tudi za druge uporabe. Preko prenosa znanj iz generacije v generacijo so se kulture razvijale in dosegale napredek, ponekod pa so se znanja tudi izgubljala in kulture nazadovale (Benz et al., 2000). Nekatera znanja so se ohranila do današnjega časa preko pisnih virov, druga preko ustnega izročila; številna znanja pa so utonila v pozabo.

Odnos med človekom in rastlinami lahko zaznamo tudi skozi proučevanje ustnega in pisnega izročila prednikov, torej skozi ljudske pripovedi, basni ali ljudske pesmi. S proučevanjem ljudskega izročila lahko izvedemo, katere rastlinske vrste so ljudje uporabljali v preteklosti, katere vrste je uporabljalo kmečko ali revnejše prebivalstvo ter katere bogatejši sloj; razumemo lahko tudi, kako se je spreminjal odnos ljudi do avtohtonih in gojenih rastlinskih vrst ter spoznamo simbolizem posameznih rastlin. Na simboliko rastlin v našem prostoru je sprva močno vplivalo praslovansko pogansko verovanje, nato pa še krščanstvo. Ravno Biblija predstavlja delo, ki ga je z vidika pojavljanja rastlin verjetno analiziralo največ avtorjev (za pregled glej Włodarczyk (2007) in reference znotraj članka).

Sicer so znanstvene publikacije, ki obravnavajo rastline v literaturi ali poeziji, redke. Med najbolj proučevane avtorje sodi Shakespeare; o rastlinah v njegovih delih so, sicer predvsem poljudno, pisali številni avtorji, na primer Ellacombe (1884) ali Quealy et al. (2017), medtem ko lahko za Španijo izpostavimo dela Cervantesa (Pardo-de-Santayana et al., 2006), v španski avtonomni skupnosti Kastiliji in Leonu pa sta ljudske pesmi obravnavala Cardaño & Herrero (2014) ter Herrero & Cardaño (2015). Ljudske pesmi v neevropskih kulturah obravnavajo npr. Ahmed & Singh (2005) in Agrawal (1997). Na Slovenskem sta se z motivom rastlin v poeziji in literaturi ukvarjali predvsem jezikoslovci in etnologi, na primer literarna zgodovinarica Novak Popov (2011) z analizo del Svetlane Makarovič ter etnomuzikologinja Zmaga Kumer (2005), ki se je dotaknila teme najznačilnejših rastlin v slovenskih ljudskih pesmih. Folklorne motive v

liriki slovenske moderne, med njimi tudi rastline, omenja Čeh (2003).

Strokovna literatura kot simbolne rastline slovenskega naroda navaja nagelj (Šavli, 1994) in lipo (Paternost, 1992; Šavli, 1994). Čaščenje lipe izvira iz časa starih Slovanov; ti so lipo povzdignili v obredno drevo in pomen lipe kot osrednjega drevesa in središča dogajanja v vsaki slovenski vasi se je ohranil vse do današnjega časa (Mlakar, 2015). Lipo so častila tudi druga evropska, predvsem slovanska ljudstva. V Sloveniji je rod lipe (*Tilia* L.) zastopan z dvema vrstama: lipo (*Tilia platyphyllos* Scop.) in lipovcem (*Tilia cordata* Mill.), ki se razlikujeta predvsem v velikosti listov in barvi dlačic na spodnji strani listov (Martinčič et al., 2007). Zaradi medsebojnega križanja (križanec je *Tilia x europaea* L.) je prepoznavanje včasih težavno (Brus, 2007); v etnološki strokovni literaturi, ki obravnava pomen lipe, ni nikjer opredeljeno, za katero botanično vrsto gre, temveč se uporablja le rodovno ime lipa. Tudi Najevska lipa, najdebelejše drevo v Sloveniji, pod katerim poteka od osamosvojitve Slovenije tradicionalno srečanje slovenskih državnikov in politikov, je botanično lipovec (Brus, 2007; Šmid Hribar, 2010). Razvidno je torej, da laično prebivalstvo v preteklosti (podobno kot danes) ni razlikovalo med vrstama, temveč je obe vrsti opredeljevalo kot lipo.

Po drugi strani lahko za nacionalni cvet obravnavamo cvet naglja: ta motiv je zlasti v predalpskem in alpskem območju doživel največji razcvet z upodobitvami na najrazličnejših elementih kmečkega okolja. Rod nagelj (*Dianthus* sp.), slovensko tudi klinček ali nageljček, je razširjen pretežno v Evropi, Severni Afriki in Aziji in je pri nas zastopan z (vsaj) 14 avtohtonimi vrstami (Martinčič et al., 2007), med katerimi so številne tudi zavarovane. Nagelj je zaradi barvitosti cvetov in prijetnega vonja priljubljen v številnih sredozemskih in evropskih državah, kjer predstavlja zelo pogost ljudski okrasni motiv. Pri nas se je kot „ljudska roža“ uveljavil šele v 19. stoletju med podeželskim prebivalstvom.

Njegovo latinsko ime *Dianthus* izvira iz besed *dios* in *anthos* in pomeni božanski cvet (Germ, 2002). Od časa starih Grkov vse do danes se je simbolni pomen naglja v evropskem prostoru večkrat spremenil, s tem pa se je spreminjal tudi odnos človeka do njega: v nekaterih obdobjih je bil nagelj izjemno priljubljen, v drugih pa zapostavljen (Germ, 2002). Kot ena izmed najpomembnejših okrasnih rastlinskih vrst na Slovenskem se je nagelj uveljavil šele v 19. stoletju, vendar ta „gorenski nagelj“, kot ga pogosto imenujemo, ni slovenska avtohtona vrsta, temveč gre za gojeno obliko vrtnega naglja (*D. caryophyllus*), ki je postal v 19. stoletju poleg rožmarina (*Rosmarinus officinalis*) tudi ključna sestavina slovenskega ljubezenskega šopka (Makarovič, 1974); pogosto pa se jima pridruži še roženkravt (*Pelargonium radula*). Rožmarin je vednozeleni grmovna vrsta iz družine ustnatic (Lamiaceae), izvorno iz Sredozemlja, od koder se je razširil po svetu in je zaradi okrasne in kulinarne vrednosti vstopil v številne evropske kulture.

Njegovo ime izvira iz besed *ros* in *marinus*, kar v prevodu pomeni morska rosa. Njegove zdravilne lastnosti so poznali že stari Grki, saj ga v svojih delih omenjata npr. Plinij in Dioskorid, oba v povezavi z izboljšanjem spomina (Begum et al., 2013). Zanimivo je, da nobena od rastlinskih vrst, ki sestavljajo slovenski šopek, kot izpostavlja tudi Wraber (1990), ni avtohtona. To so vrste, ki so jih gojili na vrtovih in v lončkih okoli hiš, na okenjskih policah ter na balkonih in ne vrste, ki so rasle prosto v naravi.

Med cenjenimi okrasnimi rastlinami našega območja so v preteklosti igrale pomembno vlogo tudi vrtnice in lilije. Predstavniki rodu vrtnic (*Rosa*, fam. Rosaceae) so že več tisočletij stalni spremljevalci človeka. Prvi znan zapis sega v čas Mezopotamije (2400 pr.n.š.). Že iz časa stare Grčije, ko je vrtnica veljala za rožo boginje ljubezni Afrodite, so na mozaikih upodobljeni cvetovi vrtnic z dvojnimi cvetovi, podobno tudi v času starega Rima. V času krščanstva je vrtnica prevzela simbol device Marije (Kandeler & Ullrich, 2009b). Večina starih sort vrtnic izvira iz francoskega šipka (*Rosa gallica* L.), razširjenega v južni in srednji Evropi. Pri tej vrsti se pogostoma zgodi, da se njeni prašniki preobrazijo v cvetne liste in se tako njihovo število pomnoži, kar je opazil že Teofrast (c. 370–287 pr.n.š.). Večina današnjih gojenih vrst sicer izvira iz Irana in Kitajske (Kandeler & Ullrich, 2009b).

Simbol lilije se pojavlja v številnih kulturah Sredozemlja, od Asirije, Kretske kulture, stare Grčije in Rima. Povsod je simbolizirala kraljestvo, kar se je preneslo tudi v kasnejši čas, saj na primer velja za kraljevski simbol v Franciji. Njena simbolika je bogata tudi v krščanstvu, in prav preko njega je lilija vtopila v slovensko ljudsko pesništvo. Čeprav se na našem območju pojavlja več avtohtonih vrst lilij, pa so v pesmih opevane večinoma bele lilije, torej gre za pri nas gojene rastline. V zgodovini Sredozemlja se na upodobitvah najpogostejše pojavlja Alojzijeve lilija *Lilium candidum*. Gre za vrsto lilije z velikimi belimi cvetovi, avtohtono v Palestini in Libanonu ter na južnem Balkanskem polotoku, ki so jo že Feničani razširili po vzhodnem Sredozemlju, kasneje pa še drugod (Kandeler & Ullrich, 2009a). Poleg te vrste se na upodobitvah pojavljata še dve rdeči (oranžni vrsti), *L. chalcedonicum* in naša avtohtona brstična lilija (*L. bulbiferum* L.).

Lilij in vrtnic na kmečkih vrtovih, za razliko od nagljev in rožmarina, vsaj v začetku niso gojili, zato iz njih tudi niso izdelovali šopkov (*pušelj*) ali vencev (*krančelj*), so jih pa pogosto sadili na grobove. Omenjeni vrsti sta povezani s svetopisemskimi tematikami, na primer Marijo, katere simbol predstavlja vrtnica, zato se ta pojavlja v „*Marijinem pušlju*“ (Kumer, 2004).

Za alpski svet Cvetek (2012) navaja, da so planšarji in planšarice priganjali krave s palicami, na katere so bili navezani šopki s planikami (*Leontopodium alpinum*), encijani (Clusijev svišč, *Gentiana clusii*), murkami (*Nigritella nigra*) in vejicami rododendrona (burja ali

dlakavi sleč, *Rhododendron hirsutum*). Omenjeni šopek danes imenujejo „*bohinjski pušelj*“ in naj bi prevzel vlogo simbolnega znaka za identifikacijo in oblikovanje identitete pripadnostne oblačilne podobe Bohinja (Vilman Proje et al., 2018). Vendar ti šopki niso imeli ljubezenskega značaja, temveč so jih obiskovalci gora poklanjali prijateljem ob vrnitvi v dolino, hkrati pa so prevzeli dekorativno vlogo, saj so se (in se ponekod še danes) v stilizirani obliki pojavljajo na različnih izdelkih, kot so obleke, perilo, skrinje in drugo (Cvetek, 2012).

S pričujočo raziskavo smo želeli sistematično popisati pojavljanje rastlin v slovenskih ljudskih ljubezenskih pesmih. Ker je bilo slovensko prebivalstvo v preteklosti pretežno kmečko prebivalstvo, ki je živelo z naravo in od nje, nas je zanimalo, v kakšnem razmerju so v ljudskih pesmih zastopane avtohtone in gojene rastline ter kakšen je bil njihov uporaben in simbolni pomen.

MATERIALI IN METODE

V okviru raziskave smo analizirali 3722 slovenskih ljudskih pesmi z ljubezensko vsebino, ki so bile zapisane do začetka 20. stoletja in zbrane s celotnega območja Slovenije ter čezmejnih območij s slovenskim prebivalstvom. Vse pesmi so zbrane v 2. zvezku zbirke Slovenske narodne pesmi – Pesmi zaljubljene (Štrekelj, 1900). Pri analizi smo upoštevali vse različice ljudskih pesmi s podobno vsebino, a različnim krajevnim izvorom, kot jih navaja Štrekelj (1900). V pesmih, v katerih smo zabeležili omembo posamezne rastline (bodisi vrste, rodu ali širše taksonomske skupine; v nadaljnjem tekstu to označujemo kot takson), smo zabeležili zaporedno številko pesmi, rastlinski takson ter kontekst, v katerem se rastlina pojavlja („ljubezen, okras ali dar“; „lepota“; „hrana, začimba“; „pijača“; „drugo uživanje“; „drevo“; „smrt ali žalost“ ter „drugo“). Tipologijo smo izdelali na podlagi lastnih opazovanj, v kategorijo „drugo“ pa smo uvrstili tiste omembe, ki jih nismo uspeli uvrstiti v zgornje, najpogostejše kategorije. Rastline smo poleg tega uvrstili tudi v kategorijo glede na pojavljanje v naravi kot „divje rastoče“, „gojene – okrasne“ (rastline, ki jih gojimo v okrasne namene), „gojene – uporabne“ (rastline, ki imajo uporabno vrednost, a jih ne uporabljamo v okrasne namene) ter „ne raste pri nas“. Nekatere rastline smo uvrstili v dve kategoriji. V analizi nismo upoštevali omemb rastlin, ki jim ni bilo mogoče pripisati vrste oz. rodu ali višje taksonomske kategorije, na primer „rumena rožica“, „drevo“ in podobno. Prav tako nismo upoštevali oznake „trava“, v pesmih je trava mišljena kot zelenica ali travnik in ne vključuje le predstavnikov družine trav (fam. Poaceae), temveč tudi druge zelnate rastline, zato smo jo izpustili iz analize. Imena vrst in avtorske citate smo povzeli po Mali flori Slovenije (Martinčič et al., 2007; Tabela 1). Ker so v ljudskih pesmih iste rastline pogosto poimenovane z različnimi narečnimi imeni, lahko pride v nekaterih primerih do različnih možnih interpretacij vrste (npr. fajgelj / fajdelj). V analizi

smo upoštevali najbolj verjetno razlago vrste, v primeru dvoma pa smo možne druge interpretacije obravnavali v diskusiji. V diskusiji je izvor odlomkov posameznih pesmi označen s kratico in štirimestno številko, ki označuje številko pesmi iz Štrekljeve zbirke.

REZULTATI

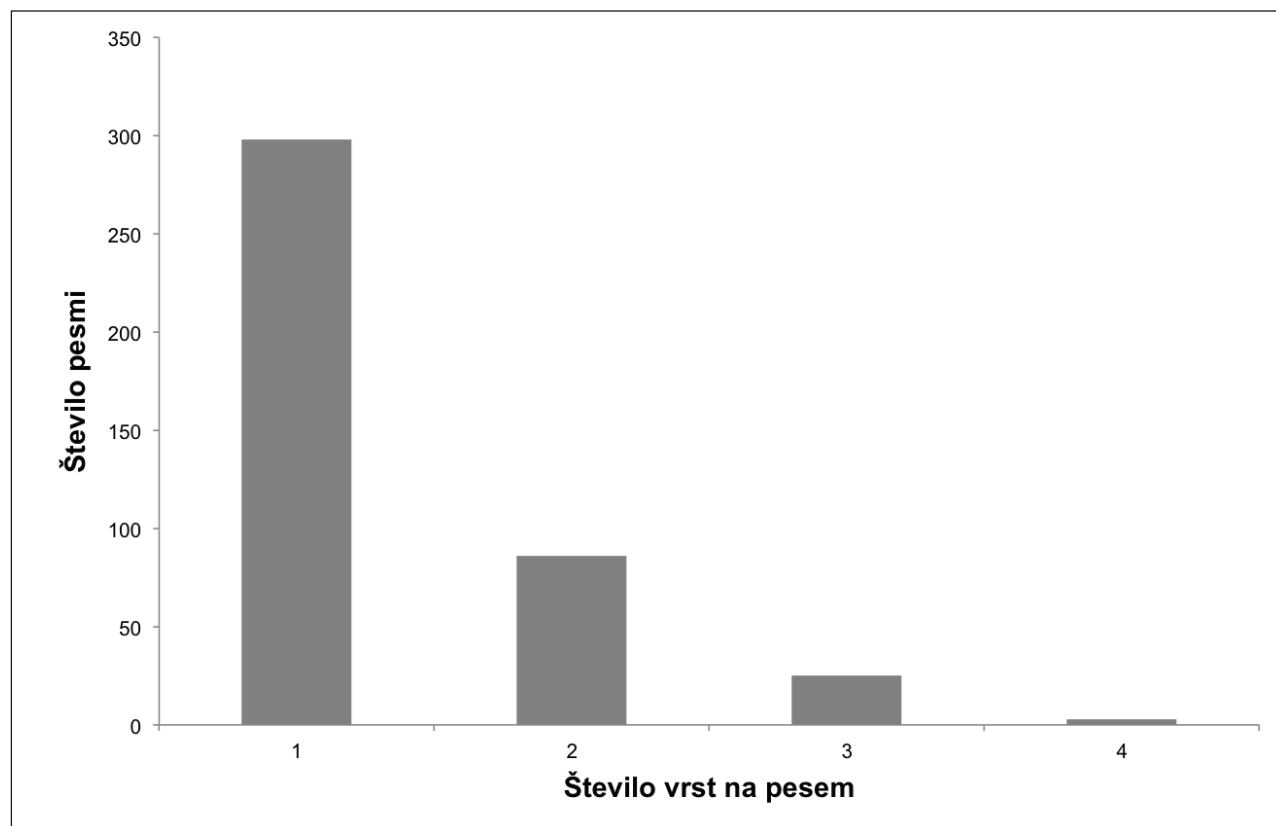
V analizi 3722 ljudskih ljubezenskih pesmi smo rastline zabeležili v 410 (11 %) pesmih. Večina analiziranih pesmi, v katerih so omenjene rastline, omenja en sam rastlinski takson (72 %; Sl. 1). Dva se pojavljata v 21 %, trije pa le v 6 % pesmi. Le v treh pesmih se pojavijo štirje taksoni, in sicer lipa, nagelj, lovor in ingver oz. mak, majaron, rožmarin in čebula. Skupno število omemb različnih taksonov je 555.

Večina pojavljanj rastlin v pesmih je povezanih z izkazovanjem ljubezni (28 %), kar vključuje tudi obdarovanje (Sl. 2). Sledijo rastline, ki so jih uporabljali kot primero za lepoto (13 %) ter rastline v povezavi z žalostjo, žalovanjem ali smrtjo (12 %). Številne drevesne vrste se v pesmih pojavljajo z namenom opisovanja pokrajine ali kraja. Sledijo rastline, ki so jih uporabljali v prehrani človeka ali živali, za drugo uživanje (npr. kajenje) ter za pijačo. Pri 423 od 555 omemb rastlin smo lahko omembo uvrstili v eno od 8 kategorij, med-

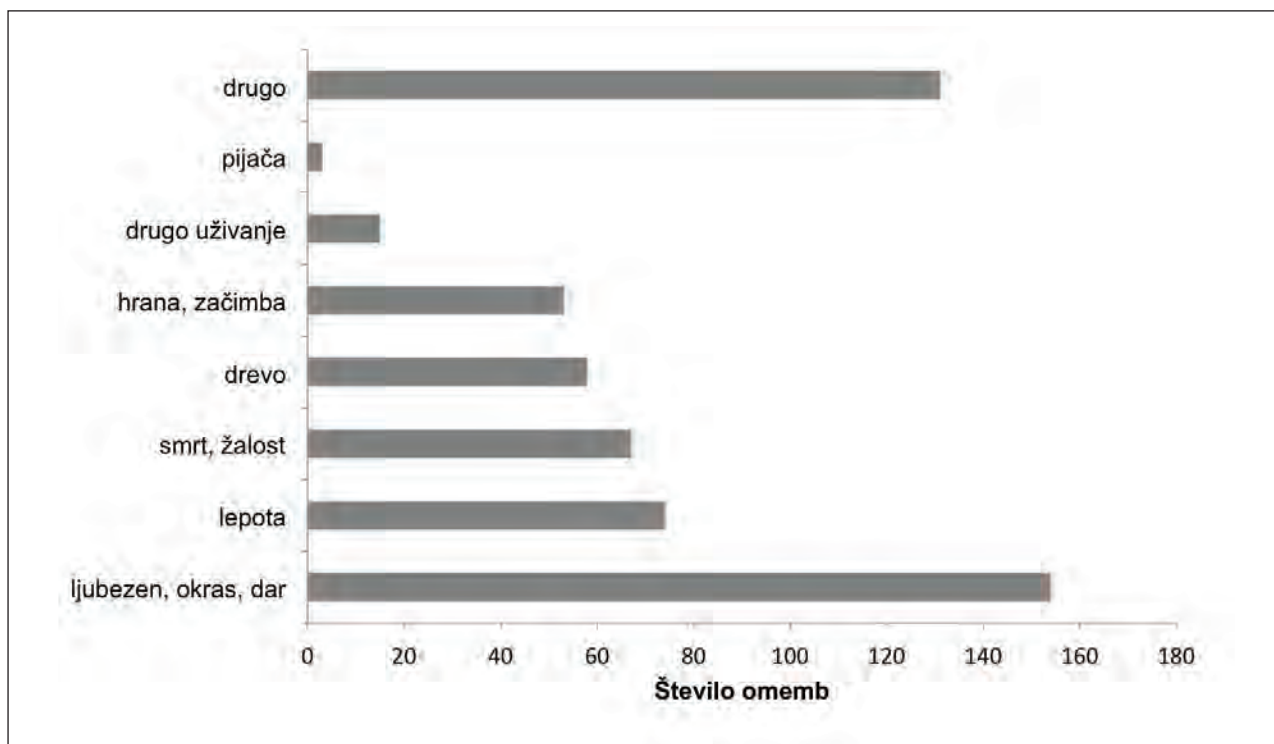
tem ko 131 omemb nismo uspeli uvrstiti v nobeno od omenjenih kategorij.

Skupno smo v pesmih zabeležili 63 taksonov (Tab. 1), največ iz družine rožnic (Rosaceae: 8 taksonov), trav (Poaceae: 5 taksonov), metuljnic (Fabaceae: 4 taksoni), križnic (Brassicaceae: 3 vrste) ter nebinovk (Asteraceae: 3 vrste). Ostale družine so predstavljene z enim ali dvema taksonoma. V osmih pesmih smo ugotovili omembo praproti ter enkrat mahu.

Najpogostejše omenjene rastlinske vrste so rožmarin (*Rosmarinus officinalis*; 89 omemb), nagelj (*Dianthus caryophyllus*; 73), jablana oz. jabolko (*Malus domestica*; 25), pšenica (*Triticum aestivum*; 24) in nemški rožmarin (*Santolina chamaecyparissus*; 21) (Sl. 3). Sledijo jim javor (*Acer* spp.), lilija (*Lilium* spp.), trta (*Vitis vinifera*), vrtnica (*Rosa* spp.), lipa (*Tilia* spp.), tobak (*Nicotiana tabacum*), smreka (*Picea abies*), majaron (*Origanum majorana*), mak (*Papaver* spp.), oves (*Avena sativa*) in kava (*Coffea arabica*). Štirinajst taksonov, to so bezeg (*Sambucus nigra*), češmin (*Berberis vulgaris*), grah (*Pisum sativum*), ingver (*Zingiber officinale*), jagoda (*Fragaria* sp.), leča (*Lens culinaris*), mah (Bryophyta), muškat (*Pelargonium odoratissimum*), pušpan (*Buxus sempervirens*), rž (*Secale cereale*), topol (*Populus* sp.), topolistna kislica (*Rumex obtusifolius*), višnja (*Prunus cerasus*), zelje (*Brassica oleracea*) in žito, je v pesmih omenjenih le enkrat.

Slika 1: Razporeditev ljubezenskih ljudskih pesmi glede na število omenjenih rastlin v pesmi

Slika 2: Število omemb rastlinskih taksonov glede na kategorijo

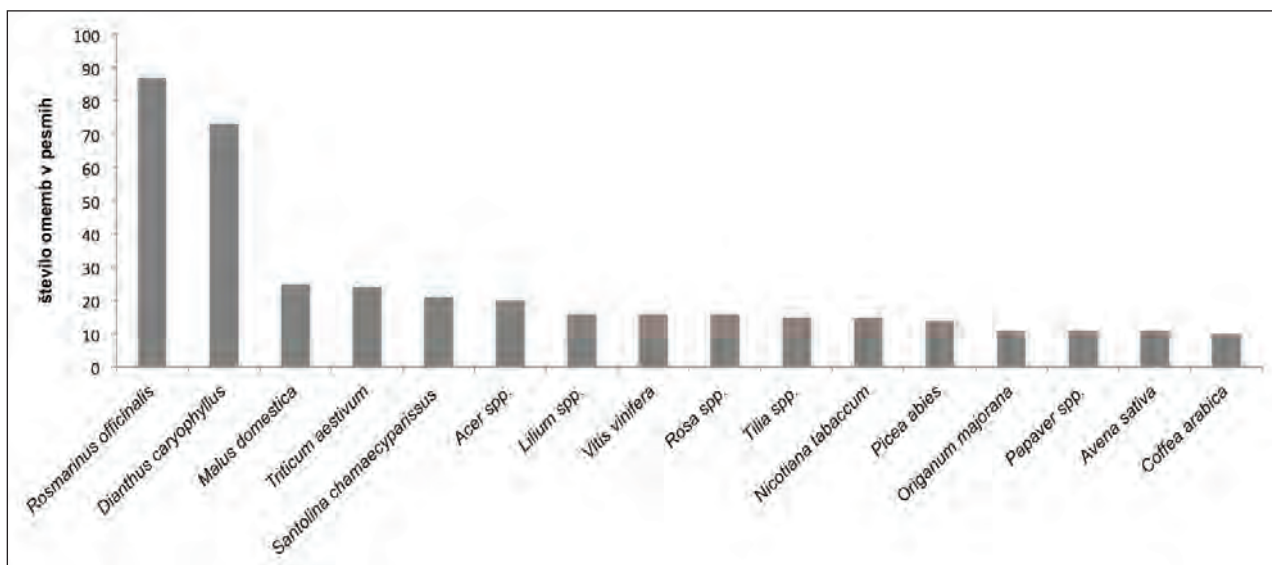
Rastline, ki jih omenjajo pesmi, so najpogostejše divje rastoče (predvsem drevesa) ter uporabne gojene rastline (23 oz. 24 rastlin). Veliko manjše je število gojenih okrasnih rastlin, čeprav ta kategorija po številu samih omemb močno presega ostale kategorije (v tej kategoriji sta vključena rožmarin in nagelj, ki skupaj zavzemata 29 % vseh omemb). Tri vrste, ki jih omenjajo pesmi, pri nas ne rastejo, in sicer ingver, kava in pomaranča.

RAZPRAVA

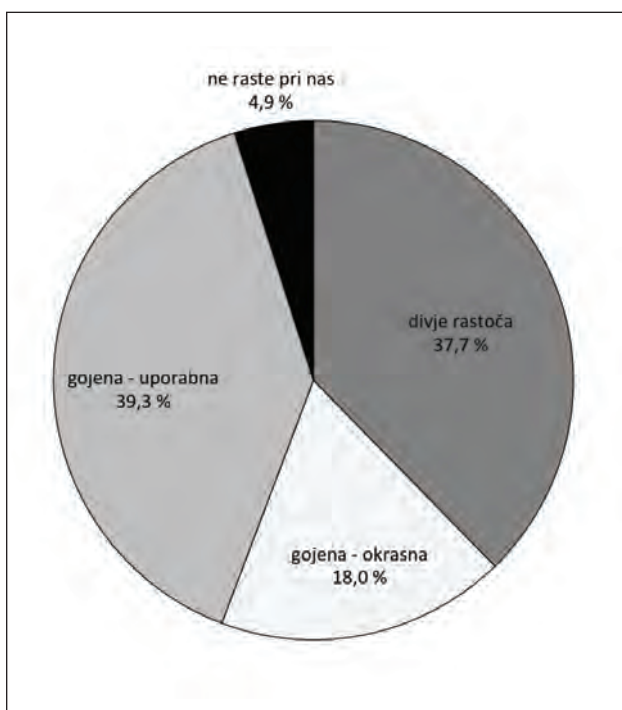
Slovenska ljudska pesem se je kot zvrst ohranjala in prenašala iz roda v rod predvsem med slovenskim kmečkim prebivalstvom, ki je v preteklosti tudi predstavljalo največji delež prebivalstva tega območja. Za kmečko prebivalstvo so rastline, ki niso imele samo uporabne vrednosti, temveč tudi estetsko, pridobile pomen proti koncu 18. stoletja, ko so se tudi pojavile upodobitve na različnih kmečkih predmetih. Pojavljanje rastlin v umetnosti za kmetije je povezana s pojavljanjem vrst v ljudski cerkveni umetnosti in umetnosti višjih družbenih slojev (Makarovič, 1974). Za obdobje pred 18. stoletjem ni na voljo dovolj virov, ki bi govorili o odnosu kmečkega prebivalstva do njih, a verjetno je, da jim kmet ni posvečal večje pozornosti. Med rastlinami, ki so jih uporabljali v okrasne namene, se torej pojavljajo izključno gojene rastline, divjerastoče pa so v kontekstu okrasa omenjene le izjemoma. Podobno velja tudi za divjerastoče užitne ali drugače

uporabne rastline, ki jim v pesmih tudi ni posvečena posebna pozornost. Drugače pa je z gojenimi uporabnimi rastlinami, kot so žitarice ali stročnice, ki so kmetom pomenile vir preživetja. Te se v pesmih pojavljajo razmeroma pogosto. Analizirane pesmi so bile v veliki večini zapisane v 19. stoletju, čemur gre v veliki meri pripisati dejstvo, da se v njih pojavlja razmeroma malo eksotičnih rastlin, torej rastlin (ali delov rastlin), ki na tem območju ne uspevajo. Med redke omenjene rastline iz te kategorije sodijo kava, pomaranča in ingver. V preostalih ljudskih pesmih, posebno tistih z religiozno vsebino (niso analizirane v tem prispevku), se sicer pojavljajo tudi mira (smola drevesa *Commiphora myrrha*) in sveto kadilo (smola drevesa *Boswellia sacra*) ter rožiči (plodovi sredozemskega drevesa *Ceratonia siliqua*) (Fišer Pečnikar, lastno opažanje). Redke omembe eksotičnih rastlin so posledice dejstva, da kmečko prebivalstvo ni imelo stika dragimi začimbami, s katerimi se je trgovalo v večjih in bogatejših mestih. Edino povezavo je predstavljal takrat močan vpliv cerkve, preko katere je kmečko prebivalstvo prihajalo v stik z nekaterimi obrednimi rastlinami.

Analiza pogostosti pojavljanja rastlinskih vrst v ljubezenskih pesmih je pokazala, da je v posamezni pesmi omenjenih le malo rastlin, v večini primerov ena sama, le v treh pesmih so omenjene štiri vrste, kar je tudi najvišja številka. Nizko število rastlinskih omemb v pesmih je verjetno povezano s samo vsebino in dolžino ljubezenskih pesmi; te so večinoma krajše od pripoved-

Slika 3: Rastlinski taksoni, ki so v ljubezenskih ljudskih pesmih omenjeni deset- ali večkrat

Slika 4: Razmerje med divje rastočimi, okrasnimi gojenimi in uporabnimi gojenimi rastlinami ter rastlinami, ki pri nas ne rastejo

nih pesmi, v katerih srečamo tudi večje število omenb, celo do deset (Fišer Pečnikar, lastno opažanje). V pripovednih pesmih je vsebina bolj razgibana in dopušča več omenb narave in dogajanja v njej. V nadaljevanju predstavljamo najpogostejše omenjene okrasne in uporabne rastline ter drevesa in grmovne vrste.

Gojene okrasne rastline

Rožmarin (*Rosmarinus officinalis*)

V slovenski kulturi je rožmarin zavzel vidno mesto, saj predstavlja eno od treh sestavin slovenskega ljubezenskega šopka (pušeljca), ki ga poleg rožmarina sestavljajo še nagelj in roženkravt (Makarovič, 1974; Šavli, 1994). Rastline ljubezenskega šopka so gojila kmečka dekleta v vrtovih ob hišah in šopke podarjale ljubljени osebam: rdeča barva nageljna je simbolizirala ljubezen, zelena barva rožmarina pa spomin, a tudi vero v fantovo zvestobo. Roženkravt (*Pelargonium radens*) nima posebne simbolične vrednosti, v šopkih je bil prisoten zaradi vonja in kot dodatek zelene barve. Dekleta so šopke podarjale tudi kot poslovilna darila za fante, ki so odhajali k vojakom, v tujino na delo ali v vojno (Kumer, 2004; takrat je bil šopek zelen, brez nageljna, samo iz rožmarina. Ker gre za vrsto, ki pri nas ni avtohtona, je morda presenetljivo, da med vsemi omenjenimi rastlinami zaseda prvo mesto. Očitno je, da je rožmarin tu prisoten že zelo dolgo in je postal viden del slovenske kulture. K temu sta najverjetneje prispevala vednozeleni habitus ter močan vonj – lastnosti, ki so za rastline tega območja manj značilne. V raziskavi Herrera & Cardaňa (2015) rožmarin zaseda šele dvanajsto mesto, kar nakazuje njegov precej manjši pomen v španski kulturi, poleg tega pa ima Španija kot izrazito sredozemska država tudi večji delež aromatičnih vednozelenih rastlin, ki lahko prevzamejo vlogo rožmarina.

Nekatere analizirane pesmi omenjajo nemški rožmarin (v enem primeru imenovan tudi laški rožmarin). Pri tem ni popolnoma jasno, ali je mišljena druga rastlinska vrsta, to je *Santolina chamaecyparissus*, ali pa je zaradi nekega drugega vzroka dodan pridevnik nemški (oz. laški). Šavli (1994) navaja, da je pridevnik nemški (laški)

Tabela 1: Seznam vseh zabeleženih rastlin s taksonomsko uvrstitvijo, število omemb posamezne vrste ter kje se rastlina v največji meri pojavlja

	latinsko ime	slovensko ime	število omemb	pojavljanje rastline
Bryophyta	-	mah	1	divje rastoča
Pteridophyta	-	praprotn	8	divje rastoča
Aceraceae	<i>Acer</i> spp.	javor	20	divje rastoča
Adoxaceae	<i>Sambucus nigra</i> L.	črni bezeg	1	divje rastoča
Apiaceae	<i>Daucus carota</i> L.	navadno korenje	6	gojena - uporabna / divje rastoča
Asteraceae	<i>Artemisia absinthium</i> L.	pravi pelin	6	divje rastoča
	<i>Lactuca sativa</i> L.	vrtna solata	9	gojena - uporabna
	<i>Santolina chamaecyparissus</i> L.	navadni nemški rožmarin	21	gojena - okrasna
Berberidaceae	<i>Berberis vulgaris</i> L.	navadni češmin	1	divje rastoča
Betulaceae	<i>Betula pendula</i> Roth.	navadna breza	4	divje rastoča
	<i>Corylus avellana</i> L.	navadna leska	8	divje rastoča
Brassicaceae	<i>Brassica oleracea</i> L.	kapus (zelje)	1	gojena - uporabna
	<i>Brassica rapa</i> L.	repa	2	gojena - uporabna
	<i>Erysimum cheiri</i> (L.) Crantz	zlato šebenik (fajgelj)	5	gojena - okrasna
Buxaceae	<i>Buxus sempervirens</i> L.	navadni pušpan	1	gojena - okrasna
Cannabaceae	<i>Cannabis sativa</i> L.	navadna konoplja	5	gojena - uporabna
Caryophyllaceae	<i>Dianthus caryophyllus</i> L.	vrtni nagelj	73	gojena - okrasna
Cupressaceae	<i>Juniperus communis</i> L.	navadni brin	2	divje rastoča
Ericaceae	<i>Calluna vulgaris</i> (L.) Hull, <i>Erica carnea</i> L.	jesenska vresa, spomladanska resa	3	divje rastoča
Fabaceae	<i>Lens culinaris</i> Medikus	navadna leča	1	gojena - uporabna
	<i>Pisum sativum</i> L.	grah	1	gojena - uporabna
	<i>Trifolium</i> spp.	detelja	8	divje rastoča
	<i>Vicia faba</i> L.	bob	2	gojena - uporabna
Fagaceae	<i>Fagus sylvatica</i> L.	navadna bukev	6	divje rastoča
	<i>Quercus</i> spp.	hrast	2	divje rastoča
Geraniaceae	<i>Pelargonium radens</i> H.E.Moore	roženkravt	8	gojena - okrasna
	<i>Pelargonium odoratissimum</i> (L.) L'Hér.	muškat		gojena - okrasna / gojena - uporabna
Juglandaceae	<i>Juglans regia</i> L.	navadni oreh	9	gojena - okrasna / gojena - uporabna
Lamiaceae	<i>Origanum majorana</i> L.	majaron	11	gojena - okrasna
	<i>Rosmarinus officinalis</i> L.	navadni rožmarin	89	gojena - okrasna
Lauraceae	<i>Laurus nobilis</i> L.	navadni lovor	3	gojena - okrasna
Linaceae	<i>Linum usitatissimum</i> L.	navadni lan	2	gojena - uporabna / divje rastoča
Malvaceae	<i>Tilia</i> spp.	lipa	15	gojena - okrasna
Moraceae	<i>Ficus carica</i> L.	smokvovec (figa)	2	gojena - uporabna

	latinsko ime	slovensko ime	število omemb	pojavljanje rastline
Papaveraceae	<i>Papaver rhoeas</i> L., <i>P. somniferum</i> L.	poljski mak (purpelica), vrtni mak	11	gojena - okrasna / divje rastoča
Pinaceae	<i>Picea abies</i> (L.) H. Karst.	navadna smreka	14	divje rastoča
	<i>Pinus</i> spp.	bor	9	divje rastoča
Polygonaceae	<i>Fagopyrum esculentum</i> Moench	navadna ajda	9	gojena - uporabna
	<i>Rumex obtusifolius</i> L.	topolistna kislica	1	divje rastoča
Rosaceae	<i>Fragaria</i> spp.	jagodnjak	1	divje rastoča
	<i>Malus domestica</i> Borkh.	žlahtna jabolana	25	gojena - uporabna
	<i>Prunus avium</i> L.	češnja	5	gojena - uporabna
	<i>Prunus cerasus</i> L.	višnja	1	gojena - uporabna
	<i>Prunus domestica</i> L.	sliva, češplja	3	gojena - uporabna
	<i>Prunus spinosa</i> L.	črni trn	4	divje rastoča
	<i>Pyrus communis</i> L.	navadna hruška	2	gojena - uporabna
	<i>Rosa</i> spp.	vrtnica	16	gojena - okrasna
Rubiaceae	<i>Coffea arabica</i> L.	kava	10	ne raste pri nas
Rutaceae	<i>Citrus sinensis</i> (L.) Osbeck	pomaranča	3	ne raste pri nas
Salicaceae	<i>Populus</i> spp.	topol	1	divje rastoča
Solanaceae	<i>Nicotiana tabacum</i> L.	navadni tobak	15	gojena - uporabna
Urticaceae	<i>Urtica dioica</i> L.	velika kopriva	5	divje rastoča
Violaceae	<i>Viola</i> spp.	vijolica	9	divje rastoča
Vitaceae	<i>Vitis vinifera</i> L.	vinska trta	16	gojena - uporabna
Zingiberaceae	<i>Zingiber officinale</i> Roscoe	ingver	1	ne raste pri nas
Liliaceae	<i>Lilium</i> spp.	lilija	16	gojena - okrasna
Alliaceae	<i>Allium cepa</i> L.	čebula	2	gojena - uporabna
Poaceae	<i>Avena sativa</i> L.	navadni oves	11	gojena - uporabna
	<i>Hordeum vulgare</i> L.	navadni ječmen	2	gojena - uporabna
	<i>Panicum miliaceum</i> L.	proso	2	gojena - uporabna
	<i>Secale cereale</i> L.	rž	1	gojena - uporabna
	<i>Triticum aestivum</i> L. em. Fiori & Paol.	navadna pšenica	24	gojena - uporabna
	-	žito	1	gojena - uporabna

povezan s tem, da so fantje tja odhajali na delo ali v vojake, dekleta pa so jim v spomin podarjala šopke, po drugi strani pa Kumerjeva (2004) piše: „Zakaj naj bi bil nemški, bo treba šele dognati.“ Slovenska botaničarka Angela Piskernik (1963/1964) omenja, da so dekleta na avstrijskem Koroškem v šopke povezovale (imena rastlin so zapisana, kot jih navaja avtorica): gorski ali viseči nagelj (*Dianthus caryophyllus*), slovenski ali zeleni rož-

marin (*Rosmarinus officinalis*), nemški ali laški rožmarin (*Santolina chamaecyparissus* f. *incana*), roženkravt ali žeravec (*Pelargonium radula rosodorum*), muškat ali muškatko (*Pelargonium odoratissimus*), rozetelj ali resedico (*Reseda odorata*), lojzi (lojzek ali sporiš; *Lippia triphylla*) ter meglo (*Gypsophila paniculata*). V naši analizi smo nemški rožmarin obravnavali kot *S. chamaecyparissus*.

*En pušcl bom mu naredila,
Da bom ga lož spozabila:
Z rožmarina laškiga
In z nagelna nemškiga!* (Š 1680).

Nagelj (*Dianthus caryophyllus*)

V slovenskih ljubezenskih ljudskih pesmih se nagelj pojavlja zelo pogosto, takoj za rožmarinom, podobno pa velja tudi za španske ljudske pesmi (Herrero & Cardaño, 2015), kjer je po pogostosti na tretjem mestu, za vrtnico in vinsko trto. Poleg izraza nagelj so zanj uporabljeni tudi zapisi nageln, nahel, najglnček, negeln, najgeln, nankoln, naglčik, nagelček, fajdel, fajdeln in klinček. V pesmih je nagelj najpogostejše omenjen kot simbol ljubezni, saj sestavlja tradicionalni slovenski ljubezenski šopek. Rdeča barva nageljnovga cveta simbolizira žensko, včasih pa tudi moško lepoto:

*Moj ljubi je lep
ko fajdelov cvet* (Š 2900).

Vrtnica (*Rosa spp.*)

Vrtnica je v analiziranih ljudskih pesmih večinoma označena kot gartoža (tudi gatroža in katroža), pa tudi kot šipek rožica, šipek jagoda ali vrtnica. Ponavadi je označena z rdečo barvo, v nekaterih primerih – posebno, ko se njeno pojavljanje nanaša na smrt – pa je lahko tudi bela. Skoraj nikoli se vrtnica ne pojavlja kot edina rastlinska vrsta v pesmi, temveč se pojavlja skupaj z nekaterimi drugimi vrstami. Skupaj z lilijo predstavljata krščanska simbola, in sicer vrtnica spomin na Kristusovo smrt:

*Naj prelepša gartoža
Jim tak spomin dava,
Da je bog sin za nje
Terpel ino vmerel* (Š 1021).

ter lilija simbol nedolžnosti:

*Naj prelepa lilija
Jim tak spomin dava,
Da je nedolžni stan
Jezusu ljub!* (Š 1021).

Z vrtnico, podobno kot z nageljnom, so pogosto primerjali lepoto deklet, npr.:

*Je b'la tenka ko konopla,
Redeča kakor gartoža,
Bela ko makov cvet,
Sam bog te zvolil na ta svet!* (Š 1036).

ali:

*Črlenoga lica, kak šipek rožica;
Črnoga pogleda, kakti trnenica,* (Š 1821).

Omenili smo, da so vrtnico pogosto povezovali tudi z žalostjo ali smrtjo; takrat je bele barve in se pojavlja z drugimi belimi cveticami (v nadaljevanju pesmi so omenjene bela lilija, bela vrtnica in bel nagelj):

*Jaz bom vsadil v tvoje serce
Lepe bele rožce tri:
Da ti bojo bistro rastle,
Naj njih zamaka tvoja kri* (Š 1989).

Lilija (*Lilium spp.*)

V naših ljudskih pesmih je lilija omenjena tudi kot lelija, lelja, lilica ali leljica, njena izključno bela barva pa je uporabljena za primerjavo s svetlo poltjo kot simbol lepote v preteklosti.

*Bela je ko lilija,
Rudeča je ko nagel,
Serca pa takšnega,
Ko ta terdi kamen* (Š 2254).

Pogosto se pojavlja tudi v pesmih, ki omenjajo smrt in žalovanje, skupaj z vrtnico, nageljnom ali rožmarinom (npr. Š 1989).

Mak (*Papaver rhoeas*, *Papaver somniferum*)

Med cveticami se pojavlja tudi mak, ki ga v analiziranih pesmih najdemo tudi s sinonimom purpeljica (purpölica). Ta je lahko divje rastoč (poljski mak *Papaver rhoeas*, ponavadi omenjen v povezavi z rdečo barvo) ali gojen (vrtni mak *Papaver somniferum*, bel ali rožnate barve), vendar analiza kaže, da se v ljubezenskih pesmih pogostejše pojavlja gojeni (ponavadi omenjen kot beli) mak. Pri nekaterih pesmih ne moremo z gotovostjo trditi, ali gre za enega ali drugega, medtem ko je pri drugih to mogoče razbrati iz konteksta: v spodnji pesmi dekle na vrtu pleve čebulo in mak (v nadaljevanju pesmi tudi majaron in rožmarin), torej gre za gojen vrtni mak:

*Lani sem plela
Luk no mak
... (Š 2281).*

Ne glede na barvo, je mak vedno predstavljen v povezavi z lepoto:

*Ma lice rdeče
Ko purpölica* (Š 2883).

Razen podrobneje opisanih rastlin se v ljubezenskih ljudskih pesmi pojavljajo, sicer redkeje, samo še vijolice, fajgelj (v nekaterih primerih je celo možno, da prihaja med fajgljem in nageljnom, ki ga ponekod imenujejo tudi fajdelj, zaradi podobnega poimenovanja do zamenjav), lan ter majaron, ki ga tu štejemo kot okrasno rastlino, saj je ponekod omenjen tudi kot sestavni del ljubezenskega šopka.

Divje rastoče (okrasne) rastline

Glede na razmeroma veliko bogastvo rastlinskih vrst, ki jih najdemo na našem prostoru, je zastopanost divje rastočih zelnatih rastlin majhna. To opaža tudi Makarovič (1974, 31), ki pravi, da „je bil pred 18. stoletjem kmetov odnos do cvetlic komaj kaj drugačen kot do nekoristnega rastlinja.“ Za primerjavo si lahko pogledamo raziskavo španskih ljudskih pesmi iz avtonomne skupnosti Kastilija in León, v kateri sta Herrero & Cardaño (2015) zabeležila kar 27 divjih zelnatih rastlin, med drugim tudi nekatere, ki se pojavljajo na območju Slovenije, kot so pomladanski jeglič (*P. veris* L.), sporiš (*Verbena officinalis* L.), pozidna rutica (*Ruta graveolens* L.), marjetica (*Bellis perennis* L.) ter nekatere druge nebinovke, a v slovenskih ljudskih ljubezenskih pesmih niso prisotne. Hkrati moramo poudariti, da se tudi v španskih ljudskih pesmih omenjene rastline pojavljajo malokrat, pogosto celo samo z enim ali dvema zapisoma. Glede na to, da španska raziskava vključuje približno dvakrat več pesmi kot slovenska (7022 napram 3722), je število vrst v obravnavanih ljudskih pesmih verjetno nižje tudi zaradi manjšega števila pesmi. Vsekakor pa lahko opazimo, da so tako v slovenskih kot v španskih pesmih divje zelne rastline veliko redkeje zastopane kot gojene ali uporabne vrste. Po drugi strani pa najdemo v slovenskih pesmih tudi take, ki se v španskih ne pojavljajo, kot je na primer kopriva (*Urtica dioica* L.). Zaradi njene lastnosti je povsod povezana z negativnimi občutki, nečim slabim, ali kot pravi kitica, da ima dekle v nedrih rožmarin, vdova pa koprive:

*Dovica mi ima
Krplice za nadrov;
Divojka mi ima
Rožmarin za nadrov* (Š 1399).

Gojene uporabne rastline

Med gojenimi uporabnimi rastlinami so najpogostejše omenjene jabolana, pšenica, vinska trta, tobak in oves. Visok odstotek gojenih uporabnih rastlin je odraz velikega pomena kmetijstva za naše okolje. Mlakarjeva (2015) navaja, da so Slovani ob naselitvi na naše ozemlje že poznali proso (*Panicum miliaceum*), rž (*Secale cereale*), pšenico (*Triticum aestivum*), ječmen (*Hordeum vulgare*), oves (*Avena sativa*), lečo (*Lens culinaris*), bob (*Vicia faba*), grah (*Pisum sativum*), korenje (*Daucus carota*), repo (*Brassica rapa*), lan (*Linum usitatissimum*), konopljo (*Cannabis sativa*), melone (*Cucumis melo* L.), kumare (*Cucumis sativus* L.), lubenice (*Citrullus lanatus* (Thunb.) Matsum. & Nakai), čebulo (*Allium cepa*), česen (*Allium sativum* L.), pelin (*Artemisia absinthium*) in pehtran (*Artemisia dracunculus* L.). Večina se jih pojavlja tudi v ljudskih pesmih. Z malo omembami so omenjeni še proso, rž in ječmen. Med žitaricami prednjači za kmete najbolj cenjena pšenica, sledi ji oves, ki je v pesmih omenjen predvsem kot hrana za konje. Zanimivo je dejstvo, da koruza, ki je k nam prišla iz Furlanije v 17. stoletju in je na nekaterih območjih, na

primer na Goriškem, prevezela pomembno vlogo v človekovi prehrani (z njo pa so se razvili tudi ljudski običaji, kot je na primer ličkanje koruze), ni omenjena v nobeni izmed pesmi. Podobno velja za krompir, ki se je na slovenskem pojavil v prvi polovici 18. stoletja, a ga je kmečko prebivalstvo še naslednjih nekaj desetletij zavračalo, saj je bilo mnenja, da je njegovo uživanje škodljivo (Mlakar, 2015). Verjetno se je zaradi njegovega poznega pojava ni uveljavil v ljudskih pesmih.

A tudi kmečko prebivalstvo si je, kljub pogostemu pomanjkanju, včasih uspelo privoščiti priboljške, ki so si jih bodisi pridelali sami (grozdje in vino iz vinske trte, tobak):

*Devojčica rano v jutro
Z vrta pridrči.
V roki nosi črlen grozdčič,
Zelen rožmarin* (Š 1064).

ali pa jih kupili od drugod (npr. kava):

*Pojdem v Gorico,
Bom prodal pšenico,
Bom kupil kofe,
Za moje dekle* (Š 3168).

V nasprotju s preostalimi ljudskimi pesmimi, kjer omembe vinske trte močno presegajo ostale rastlinske reference (Fišer Pečnikar, lastno opažanje), pa trta, grozdje in vino v ljubezenskih ljudskih pesmih niso zelo pogost motiv, večinoma se omembe nanašajo na grozd kot dar, ki ga dekle podari fantu:

*Po gori šetala, grozdiče si brala,
Kaj ga je nabrala, vse milomu dala* (Š 1123).

V kategoriji uporabnih rastlin v pesmih ni omenjena nobena divje rastoča rastlina, ki bi imela uporabno vrednost. Predhodno smo omenili, da divjerastočih rastlin kmečko prebivalstvo ni cenilo v okrasne namene; podobno verjetno velja tudi za uporabne rastline. V raziskavah uporabnih rastlin sredozemskega prostora se kot prehranske rastline med drugim pojavljajo tudi ostrolistni beluš (*Asparagus acutifolius* L.), navadni hmelj (*Humulus lupulus* L.), navadni bljušč (*Tamus communis* L.), navadni potrošnik (*Cichorium intybus* L.), enovratni glog (*Crataegus monogyna* Jacq.) in druge (Cámara et al., 2016). Vse omenjene rastline rastejo na območju Slovenije, a se v analiziranih ljudskih pesmih ne pojavljajo. Za to obstaja več razlag, bodisi jih tukajšnje prebivalstvo ni uporabljalo, ali si te vrste preprosto niso izborile prostora v ljudskih pesmih.

Drevesa in grmi

Najpogostejše omenjeno drevo oziroma njegov plod je jabolana z jabolkom. V kar petih pesmih je jabolko zlato. Iz konteksta pesmi ni mogoče razbrati, ali je mor-

da mišljeno granatno jabolko, ki mu z ljudskim imenom pravijo zlato jabolko. V večini pesmi je jabolko povezano z izkazovanjem ljubezni, rdeče jabolko pa tudi kot simbol neiskrenosti:

*Taki ste vi fantiči,
Ko ta rdeča jabolka;
Od zvun lepi rudeči,
Od znotraj fovž srca! (Š 1288).*

Med drevesnimi vrstami predstavlja lipa brez dvoma za Slovence najpomembnejše drevo, ki se je skozi tisočletja ohranjalo kot simbol slovenstva. Lipa v slovenskih vaseh predstavlja center družabnega življenja; pod njo je prihajalo do vaških zborovanj, pravad, plesov, hkrati pa je lipa tudi tesno povezana s krščanstvom, saj se pogosto pojavlja v povezavi z Marijo (Šavli, 1994). Zato ni nenavadno, da se lipa v ljudskih pesmih pojavlja pogosto. Pojavlja kot kulisa, kot del narave, pod njo se sestajata fant in dekle ali pa dekle joče za ljubeznijo:

*Tam pri bistrem studencu
Stoji ena lipica,
Tam se bova sprehajala
Z eno mlado deklico (Š 2397).*

Poleg jablane in lipe se v ljudskih pesmih pojavljajo tudi druge drevesne vrste: bukev, javor, bor, breza, bezeg, gaber, brin, leska in hrast. Pri poimenovanju omenjenih vrst ljudske pesmi navajajo rodovna imena, natančnejša opredelitev vrst ni podana. Tako iz pesmi ni mogoče razbrati, katera vrsta hrasta, javorja ali gabra nastopa v pesmi. V nasprotju s tem so španske ljudske pesmi veliko bolj natančne, saj v njih na primer najdemo omembo za tri vrste bora (*Pinus halepensis* - špansko „pino carrasco“, *P. pinaster* - šp. „pino resinero“, *P. pinea* - šp. „pino piñonero“) ter generično omembo bora (šp. „pino“), tri vrste vrbe (*Salix caprea* - šp. „salguera“, *Salix fragilis* - šp. „mimbrera“, *Salix babylonica* - šp. „sauce llorón“), ter generično omembo vrbe (šp. „sauce“) ali tri vrste hrasta (*Quercus faginea* - šp. „roble carrasco“, *Q. ilex* - šp. „encina“, *Q. pyrenaica* - šp. „rebollo“) ter neopredeljene vrste hrasta, ki nastopajo z dvema različnima imenoma (šp. „bellota“ in „roble“). Težko bi bilo verjeti, da slovensko kmečko prebivalstvo, ki je bilo večinoma tesno povezano z naravo, ni poznalo dreves, ki so rasla okoli njihovih domov ali v bližnjih gozdovih. Temu v prid govorijo tudi raznoliki toponimi, ki izvirajo iz poimenovanj drevesnih vrst, kot na primer Dob, Dobje, Dobrna, Dobrava, Dobova ali Dobravlje (izvor iz hrasta doba), Črniče ali Črnotiče (črni hrast) ali Cerovo (hrast cer). Vendar so bile verjetno za potrebe pesmi natančne opredelitve vrst drugega pomena.

Druge zanimiva opažanja

Številne rastline se v pesmih pojavijo le z eno ali nekaj omembami, a niso zaradi tega nič manj zanimive. Praprotno se pojavlja v pesmih večinoma kot mesto, kjer se

skrivoma srečujeta fant in dekle. V preteklosti so s suho praprotno, podobno kot z morsko travo, med drugim polnili žimnice – to naj bi koristilo pri najrazličnejših težavah, kot so krči, revma in paraziti. Künzle (1914) navaja, da je za ta namen najbolj učinkovita orlova praprotno (*Pteridium aquilinum* (L.) Kuhn). Morda ravno zaradi tega praprotno v nekaterih pesmih prevzema vlogo postelje, tudi v prenesenem pomenu:

*Ti si liepa, jez sem liep,
Drieva greva praprotno pliet (Š 1929).*

Praprotno je večkrat omenjena tudi v povezavi z rojevanjem. V preteklosti je rojstvo nezakonskega otroka mater za vedno zaznamovalo, zato je pogosto prihajalo do detomorov ali do skrivnih rojstev (Mihelič, 2012). Praprotno tako večkrat predstavlja mesto, kjer je dekle rodilo nezaželenega otroka in ga tam zapustilo ali kot mesto, kjer je bil najden zapuščen novorojenček:

*Mati je Micko pitala:
„Ge je tvoj sinek rojeni?“
„Gor pri svetem Jakobi,
Per 'nem zelenem praprotni...“ (Š 2277).*

Med redkeje omenjenimi rastlinami je pušpan, ki se pojavi v eni od krajevnih različic pesmi. Navadni pušpan (*Buxus sempervirens*) je zimzelen grm, ki so ga nekoč gojili na vsaki domačiji. Z njim so kropili mrtve in blagoslavljali predmete ob praznikih. Njegov les, izjemno kvaliteten in eden najtrših evropskih lesov, so med uporabljali za izdelovanje manjših predmetov, na primer piščalk, glavnikov ali, kot to navaja spodnja pesem, delov pip (fajf). Tako pesem iz Podmelca (Občina Tolmin) govori o pušpanovem roru (ror je cevast del pipe), medtem ko je ror v drugih različicah (npr. iz Podsrede) medeninast:

*Moj šocelj Tirol,
Pa ima pisan kamžol,
Ma štikana fajfa
Pa pušpanov ror (Š 2905).*

Za razliko od vrtnice ali lilije, ki sta lepoto simbolizirali v preteklosti in jo še danes, pa zasledimo v ljudskih pesmih nekatere primerjave, ki v današnjem času več niso v uporabi, na primer „lep kot lovorov cvet“ (*Moj šocelj je lep / Kakor lombarjev cvet; Š 2907*), „neumen kot zeljev kocen“ (*terd kak zeljev kocen; Š 2926*). Rastline so neredko omenjene za barvno primerjavo; poleg pogosto omenjenih rdečih vrtnic in nageljnov, zelenega rožmarina in bele lilije, se pojavljajo tudi druge redkejše, a toliko bolj zanimive, barvne primerjave, na primer oči črne kot črni trn (črnoga pogleda, kakti trnenica; Š1820), polt zelena kot mah (*Je suha ku terska, / Zelena ku mah, / Pa gleda ku sova, / Da je vsakiga strah; Š 2887*) ali kot ščavljice (kislica) in pelin (*Če češ moj bit', / Moraš barvo kupit', / Da ne boš tko zelen, / Kot ta ščavljica in pelen; Š 2654*). In

če zelena barva polti simbolizira bolezen in nikoli ni bila šteta za privlačno, je bila bela, svetla polt zelo cenjena in občudovana: *So rotarce okrogile / Od spredaj od zad, / So bele ko repe / Pa sladke ko sad* (Š 2546).

S stališča interpretacije vrst moramo omeniti podobno narečno poimenovanje naglja (tudi fajdelj), zlatega šebenika (*Erysimum cheiri*), ki ga imenujejo tudi fijola ali fajgelj ter šeboja (*Matthiola incana*), za katerega se tudi uporablja ime fajgel. Glede na podobnost v besedah fajdelj in fajgelj ne moremo izključiti, da je prišlo pri prenosu iz generacije v generacijo ali ob zapisu pesmi do spremembe v poimenovanju. Na splošno smo ob zapisu fajgelj vrsto opredelili kot nagelj, ob zapisu fajdelj pa kot zlati šebenik (ne moremo pa izključiti tudi šeboja), čeprav je v eni izmed pesmi razvidno, da tudi različica fajglnček ne označuje vedno naglja: *Dekle po vrtu španceralo / Drobne rožce nabiralo / Najglnček, fajglnček, rožmarin: / „Iz tega ti püšlc nardim.“* (Š 2183).

ZAKLJUČKI

Slovenski jezik premore zelo veliko število ljudskih pesmi. V njih se odseva zgodovina naroda, ki je bil pri-

moran k težkemu delu, a se je hkrati znal tudi zabavati in uživati v preprostem življenju. Ob pomanjkanju materialnih dobrin so podobe rastlin popestrile zunanost in notranost kmečkih domov ter postale v obliki ljubezenskega šopka ključen element izkazovanja naklonjenosti med dekleti in fanti. Po drugi strani so gojene rastline, ki izvirajo iz krščanske simbolike, prevzele simbol žalovanja in smrti. Visoka rastlinska vrstna pestrost na slovenskem območju se kaže tudi v razmeroma visokem številu vrst, ki se pojavljajo v ljudskih pesmih. Hkrati pa je iz pesmi razvidno, da je slovensko, pretežno kmečko prebivalstvo, zaradi siromašnosti in nenehnega pomanjkanja ter hrepenenja po bogatejšem življenju veliko bolj cenilo gojene kot divjerastoče rastline, naj si bo za okras ali uporabo. Šele v zadnjih desetletjih nas preobila materialnih dobrin ponovno spodbuja k vrnitvi k naravi, ki postaja v današnjem svetu vse bolj cenjena.

ZAHVALA

Za pregled besedila in konstruktivne pripombe se zahvaljujem Tatjani Fišer, Martini Lužnik in Boštjanu Surini.

ETHNOBOTANICAL TRADITION IN SLOVENIAN FOLK LOVE SONGS

Živa FIŠER PEČNIKAR

University of Primorska, Faculty of Mathematics, Natural Sciences and Information Technologies, Glagoljaška 8, 6000 Koper, Slovenia
e-mail: ziva.fiser@upr.si

SUMMARY

Ethnobotany is a multidisciplinary science studying the relationship between man and plants. This relationship can also be perceived through the study of oral and written traditions, that is, through folk tales, fables or folk songs. In this research, we wanted to find out how often plants occur Slovene love folk songs, which plant taxa are represented and what is their role and symbolic significance. In the past centuries, Slovene population was predominantly rural and lived in harmony with nature. We were thus interested in the ratio of indigenous and cultivated plants occurring in folk songs and plants that do not occur in this region. In the present study we analyzed 3722 Slovene folk love songs written up to the beginning of the 20th century and published in the second volume of the collection of the Slovene National Song: The Songs of Love, collected by Karel Štrekelj. The analysis showed that plant taxa are mentioned in 410 songs, and the total number of references of different plants is 555. In most of the analyzed poems mentioning plants, only one plant taxon per song is mentioned (72%). The maximum number of taxa appearing in songs is four. In total, we recorded 63 different plant taxa. The most commonly mentioned were rosemary (89 references), carnation (73), apple tree (along with the fruit) (25), wheat (24) and cotton lavender (21), followed by maple, lily, grape vine, rose, linden and others. Fourteen taxa, such as common elder, barberry, peas, ginger, strawberries, sorrel, lentils, moss, box, rye, poplar, cherries, cabbage and grain, are mentioned only once. Three species referenced by songs do not grow in the region, namely ginger, coffee and orange. Most references of plants in the analyzed songs are associated with love, beauty, sadness or death. Despite the high plant species diversity of the territory, cultivated plants are predominant among the referenced plant species. The predominantly rural population, often hungry and craving for a better life, appreciated cultivated plants over wild species, whether for decoration or use. Only in the last few decades, the overwhelming wealth of material resources has encouraged us to return to nature, which is becoming increasingly appreciated in today's world.

Keywords: ethnomusicology, plant symbolism, traditional songs, useful plants

VIRI IN LITERATURA

- Agrawal, S. R. (1997):** Trees, Flowers and Fruits in Indian Folksongs, Folk proverbs and Folk Tales. In: Jain, S. K. (ed.): Contribution to Indian Ethnobotany. 3rd ed. Jodhpur, Scientific publishers, 25–33.
- Ahmed, M. M. & P. K. Singh (2008):** Plant-lore with reference to Muslim folksong in association with human perception of plants in agricultural and horticultural practices. Not. Bot. Hort. Agrobot, Cluj, 36, 1, 42–47.
- Begum, A., Subarda, S., Ali, S. S., Vinod K. R., Reddy, S. & D. Banji (2013):** An in-depth review on the medicinal flora *Rosmarinus officinalis* (Lamiaceae). Acta Sci. Pol., Technol. Aliment, 12, 1, 61–73.
- Benz, B. F., Cevallos, J., Santana, F., Rosales, J. & S. Graf (2000):** Losing knowledge about plant use in the sierra de Manantlan Biosphere Reserve, Mexico. Econ. Bot., 54, 2, 183–191.
- Brus, R. (2007):** Drevesne vrste na Slovenskem. Ljubljana, Mladinska knjiga.
- Cámara, M., Fernández-Ruiz, V. & B. M. Ruiz-Ordóñez (2016):** Wild Edible Plants as Sources of Carotenoids, Fibre, Phenolics and Other Non-Nutrient Bioactive Compounds. V: de Cortes Sánchez-Mata, M. & J. Tardío (ur.): Mediterranean Wild Edible Plants. Ethnobotany and Food Composition Tables. New York, Springer, London, Heidelberg Dordrecht, 187–205.
- Cardaño, M. & B. Herrero (2014):** Plants in the Songbook of Castilla y León, Spain. ERA, 12, 535–549.
- Cvetek, M. (2012):** Rastlinski svet v bohinjskem folklornem pripovedništvu. V: Serajnik, M., Lapajne, I. & K. Langus (ur.): Bohinjski zbornik II. Posvečeno 12-letnici Muzejskega društva Žiga Zois Bohinj ter 20-letnici sodelovanja Bohinjcev v osamosvojitveni vojni. Bohinj, Občina Bohinj, Turizem Bohinj, Tiskarna Medium, 28–41.
- Čeh, J. (2003):** Folklorni svet v liriki slovenske moderne. Slavistična revija, 51, 211–224.
- Ellacombe, H. N. (1884):** The plant-lore and garden-craft of Shakespeare. Second edition. London, W. Satchell and Co.
- Germ, T. (2002):** Simbolika cvetja. Založba Mladinska knjiga, Ljubljana.
- Herrero, B. & M. Cardaño (2015):** Ethnobotany in the Folksongs of Castilla y León (Spain). Bot Sci., 93, 2, 1–12.
- Hurrell, J. A. & U. P. de Albuquerque (2012):** Is Ethnobotany an Ecological Science? Steps towards a complex Ethnobotany. Ethnobot Conserv, 1, 4, 1–16.
- Kandeler, R. & W. R. Ullrich (2009a):** Symbolism of plants: examples from European-Mediterranean culture presented with biology and history of art: JUNE: Lilies. J Exp Bot, 60, 7, 1893–1895.
- Kandeler, R. & W. R. Ullrich (2009b):** Symbolism of plants: examples from European-Mediterranean culture presented with biology and history of art: OCTOBER: Roses. J Exp Bot, 60, 13, 3611–3613.
- Kumer, Z. (2004):** Pušelj pa mora bit ... Rože v slovenski ljudski pesmi. V: Cigoj Krstulović, N., Faganel, T. & M. Kokole (ur.): Muzikološke razprave In memoriam Danilo Pokorn. Ljubljana, Založba ZRC, Muzikološki inštitut ZRC SAZU, 163–170.
- Künzle, J. (1914):** Zdravilna zelišča: prirejeno po knjižici župnika Ivana Künzlerja „Chrut und Uchrut“. Ljubljana, Katoliška bukvarna.
- Makarovič, G. (1974):** Cvetlice v ljudski umetnosti. Motivi v oblikovanju za kmetije. Ljubljana, Slovenski etnografski muzej.
- Martinčič, A., Wraber, T., Jogan, N., Podobnik, A., Turk, B. & B. Vreš (2007):** Mala flora Slovenije. Kjuč za določanje praprotnic in semenk. Ljubljana, Tehniška založba Slovenije.
- Mihelič, D. (2012):** Otroci v izročilu slovenskih ljudskih pesmi. V: Škoro Babič, A., Jeraj, M., Košir, M. & B. Balkovec (ur.): Zgodovina otroštva. Ljubljana, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 27–41.
- Mlakar, V. (2015):** Rastlina je sveta, od korenin do cveta. Tradicionalno znanje o rastlinskem svetu na Slovenskem. Ljubljana, Samozaložba.
- Novak Popov, I. (2011):** Rastlinsko in živalsko podobje v poeziji Svetlane Makarovič. Jezik in slovstvo, 56, 1–2, 49–62.
- Pardo-de-Santayana, M., Tardío, J., Heinrich, M., Touwaide, A. & R. Morales (2006):** Plants in the Works of Cervantes. Econ. Bot., 60, 2, 159–181.
- Paternost, J. (1992):** Symbols, slogans and identity in the slovene search for sovereignty, 1987–1991. Slovene Studies, 14, 1, 51–68.
- Piskernik, A. (1963–1964):** Narodopisni paberki iz Lobjnika pri Železni Kapli. Slovenski etnograf, 16/17, 307–315.
- Quealy, G., Hasegawa Collins, S. & H. Mirren (2017):** Botanical Shakespeare: An Illustrated Compendium. New York, Harper Design.
- Šavli, J. (1994):** Slovenska znamenja. Bilje, Založništvo Humar.
- Šmid Hribar, M. (2010):** Najevska lipa. DEDI – digitalna enciklopedija naravne in kulturne dediščine na Slovenskem, <http://www.dedi.si/dediscina/263-najevska-lipa> (dostopano 31. 7. 2017).
- Štrekelj, K. (1900):** Slovenske narodne pesmi. Zvezek 2, Pesmi zaljubljenih. Ljubljana, Cankarjeva založba (ponatis iz 1900).
- Vilman Proje, J., Bogataj J. & M. Bizjak (2018):** Oblikovanje pripadnostnih oblačil za potrebe turizma. Annales, Ser. hist. et sociol., 28, 1, 139–150.
- Włodarczyk, Z. (2007):** Review of plant species cited in the Bible. Folia horticultrae, 19, 1, 67–85.
- Wraber, T. (1990):** Sto znamenitih rastlin na Slovenskem. Ljubljana, Prešernova družba.